

МОДУСИ І РИТМИ ЖИТТЄКОНСТРУЮВАННЯ У ПОСТНЕКЛАСИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Т.М.Титаренко

Анотація. У статті визначено наступні модуси особистісного життєконструювання: ідентифікування, автономізацію, діалогування та практикування. Цикли життєконструювання визначено як ритмічно організовані патерни коливальних процесів, що мають тенденцію повторюватися за принципом маятника, тяжіючи чи то до хаосу життя, чи до порядку культури. Показано можливості синхронізації модусів практикування та автономізації для вирішення насамперед буденних життєвих завдань та модусів діалогування і ідентифікування, які, входячи у резонанс, забезпечують вирішення ризикованих, творчих життєвих завдань.

Ключові слова: постнекласична парадигма, модус життєконструювання, особистість як процес, ритмічний патерн життєконструювання

Аннотация. В статье определены следующие модусы личностного жизнеконструирования: идентифицирование, автономизацию, диалогирование и практикование. Циклы жизнеконструирования определены как ритмично организованные паттерны колебательных процессов, имеющих тенденцию повторяться по принципу маятника, тяготея то к хаосу жизни, то к порядку культуры. Показаны возможности синхронизации модусов практикования и автономизации для решения в первую очередь будничных жизненных задач, а также модусов диалогирования и идентифицирования, которые, входя в резонанс, обеспечивают решение рискованных, творческих задач.

Ключевые слова: постнеклассическая парадигма, модус жизнеконструирования, личность как процесс, ритмичный паттерн жизнеконструирования.

Summary. The following modes of personal life construction: identifying, autonomy, dialoging and practicing are determined in article. Cycles of life construction as rhythmically organized patterns of oscillatory processes are identified. It have a tendency recur by the principle of pendulum tending to the chaos of life or to the order of culture. The possibilities of synchronization of modes practicing and autonomy for decision first of all everyday life tasks dialog modes and identifying coming into resonance, provide a solution to risky, creative tasks are shown.

Keywords: postnonclassical paradigm, mode of life-constructing, personality as a process, a rhythmic pattern of life-constructing.

Немає нічого більш владного у житті людини, ніж ритм.

І.П.Павлов.

Постмодерна культура антропоморфна на відміну від культури модерної, техноморфної (Козловски, с.46), і увага до людини в епоху постсучасності зростає. У психологічній науці, відповідно, всі більшу значущість набувають дослідження особистості, яка із сталого цілісного феномена перетворюється на відкриту динамічну систему, на стрімкий процес побудови власного життя. Системи, які історично розвиваються, мають незрівнянно більшу складність навіть порівняно з системами, що саморегулюються, а особистість, безумовно, належить до таких систем. З плином часу вибудовуються нові рівні її організації, змінюється ризоморфна структура. Складні зміни відбуваються із зворотністю-незворотністю самих процесів розвитку.

Дослідження специфіки часу у подібних системах, що історично еволюціонують, є вельми складним науковим завданням, і тому *актуальність* визначення модусів і ритмів життєконструювання не викликає сумнівів.

Щоб говорити про життєконструювання у постнекласичному дискурсі, необхідно проблематизувати сам цей процес, перейшовши від розпливчастої метафорики до аналітичніших категорій особистості та її життя часів постнекласичної раціональності. Погоджуючись з тим, що «визначити – значить обмежити, втратити відтінки, спростити» (Гиренок, 2010, с.3), все ж звернімося до семантичних полів основних понять.

У дослідженнях співробітників лабораторії соціальної психології особистості, що перебувають у гострій науковій полеміці з цього приводу, представлені досить різні погляди і на особистість, і на соціально-психологічні практики, і на життєконструювання. Поступово відходячи від класичних підходів, де особистість поставала як цілісна суб'єктивна структура, яка рецептивно відгукується на впливи з боку оточення, сім'ї, психотерапевта, деякі співробітники залишаються на етапі некласичної раціональності, тоді як інші з різною швидкістю дрейфують у бік постнекласики.

Сьогодні в одному сегменті семантичного поля особистість розглядається як цілісність, що має більш-менш виражену суб'єктність, цілеспрямованість, відповідальність. В іншому сегменті особистості як такої взагалі немає, оскільки вона з її ризоморфною динамікою і відсутністю меж розчиняється в тотальній інтертекстуальності. Тоді для психолога залишається можливість говорити, наприклад, про індивідуальні способи конструювання Я-тексту або про номада, який блукає територіями численних реальностей.

Вважаючи, що комплексна тема лише виграє від подібної поліфонії поглядів і, водночас, прагнучи залишитися у межах персонології, спробую запропонувати певний компроміс. Отже, *метою* статті є визначення можливостей постнекласичного дискурсу у розумінні сучасної особистості з її коливальними режимами життєконструювання.

На етапі постнекласичної раціональності особистість не зникає, а набуває нових якостей завдяки перманентному рівноправному діалогові зі

світом. Вона враховує виклики світу і власні відповіді, постійно змінюючись, перезавантажуючись, самоорганізуючись. Між особистістю і світом, які перестають бути опозиційною діадою, відбувається перманентне взаємоконфігурування. Таке конфігурування себе, яке водночас з конфігуруванням різних реальностей, стає основним модусом існування особистості. Як змінюються властивості реальності, що стає все більш рухливою, текучою, динамічною, так, відповідно, трансформуються й атрибутивні характеристики особистості, втрачаючи колишню однозначність, сталість, нерухомість.

Які саме атрибутивні характеристики має постнекласична особистість?

По-перше, вона втрачає ідентичність як збереження тотожності з собою. Тепер точніше говорити не про ідентичність як про щось вже досягнуте і стале, а про ідентифікацію, що відбувається безперервно. Щоб ще більше підкреслити її процесуальність назвемо цей процес ідентифікуванням, оскільки особистість з іменника перетворюється на дієслово, стаючи рухом, постійним переходом-в-інше. Саме ідентифікування як властивість і водночас стан особистості ніколи не зупиняється, не завершується, не добігає кінця.

По-друге, особистість вже не є і не може стати повністю автономною, але в неї залишається властивість автономізації. Отже, слід говорити не про автономність як властивість особистості, як це було в екзистенційно-гуманістичній психології, а про стійкі і взаємні, зустрічні тенденції до автономізації, про вміння вибірково встановлювати і руйнувати кордони, поважати та зберігати власну територію, водночас дбаючи про території інших.

Процес автономізації неможливий без процесу ідентифікування, як і навпаки. Адже не оформивши власну життєву ситуацію з урахуванням інших ситуацій, що перетинаються з нею, нереально автономізуватися від тих аспектів реальності, з якими особистість не схильна взаємодіяти.

По-третьє, особистість проявляє і конструює себе у діалозі із сусідами по екзистенції, тобто на власних кордонах. Вона стає собою, лише відкриваючись для контакту, стаючи діалогічною, перетворюючись на сам цей діалог, на діалогування. Контактуючи, вона видозмінюється відповідно до плінного діалогування, спільного творення довіри і взаєморозуміння.

Трансформується також особистісна соціальність. Соціальне, на думку теоретика прагматичного повороту А.Реквіца, існує не в головах людей, не в дискурсі і не в інтерсуб'єктивній взаємодії, а в практиках, які передбачають інтуїтивне розуміння того, що можна осмислено говорити і робити, враховуючи певні правила, принципи, інструкції (див. Волков, Хархордин, с.32-33). Отже, *по-четверте*, особистість як соціальне створіння має властивість практикування. Вона живе і розвивається практикуючи, проявляючись насамперед у повторюваних формах поведінки, нерелексованих символічних структурах.

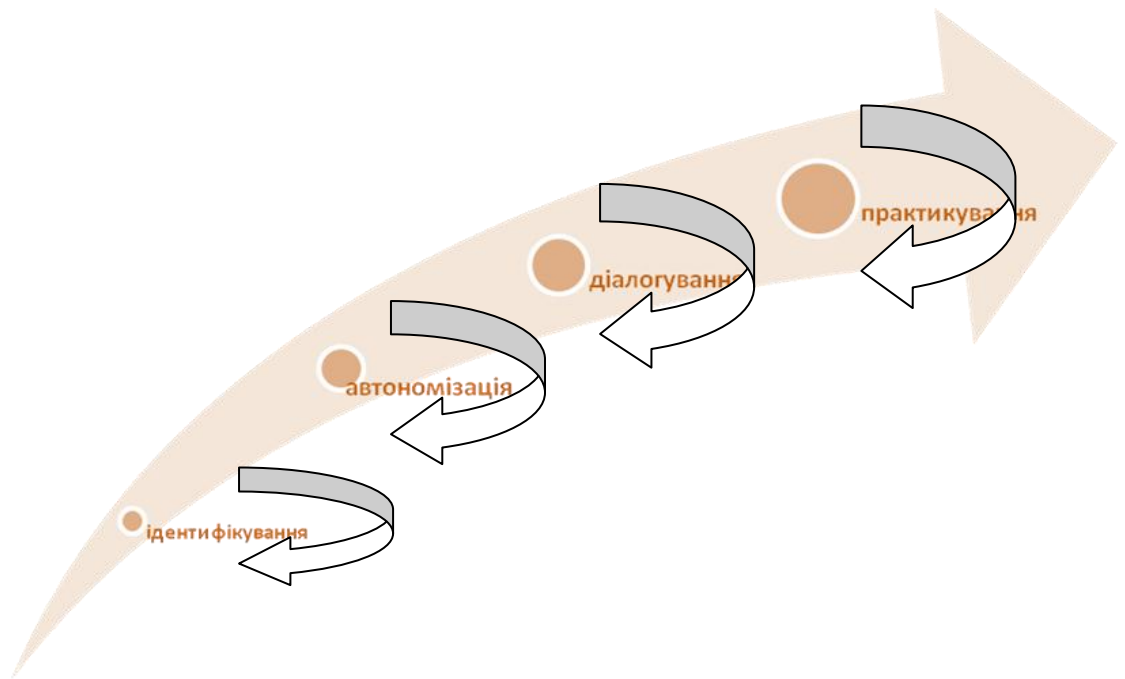

Рис. 1. Особистість як процес життєконструювання

Безумовно, графічне зображення особистості як життєконструювання, що складається з ідентифікування, автономізації, діалогування і практикування, не відтворює послідовність активізації кожного з цих процесів, які розгортаються чи то одночасно, чи послідовно, чи за іншими ритмами.

Кожен процес зазвичай характеризується стадіальністю, і переходи від стану до стану передбачені порядком стадій, що можливо лише в штучних умовах (Тюпа, 2009). В реальності вторгнення несподіванок, якими так багате кожне життя, виштовхує особистість з процесуального ланцюга. І тоді позначені на схемі стадії життєконструювання міняють послідовність чи здійснюються одночасно.

Складна взаємодія ідентифікування, автономізації, діалогування та практикування, рефлексуючись і текстуалізуючись у масштабах цілого життя, забезпечує не лише численні переходи з теперішнього у минуле і майбутнє, а й перетворення цих часових модусів одне в одне. Те, що вчора вважалося завершеним, незмінним і остаточно минулим, в результаті застосування нових інтерпретативних схем, залучення свіжих значущих контекстів, стає набагато більш теперішнім, ніж сьогоднішня повсякденна життєдіяльність.

Множинність інтерпретацій минулого-теперішнього-майбутнього інколи сприймається особистістю як хаос і, відповідно, викликає острах, тривогу, невпевненість. На інших життєвих етапах така неоднозначність досвіду не викликає напруження і стає джерелом позитивних переживань новизни, свободи, відкритості. Адже динамічний невпорядкований хаос має чудову якість – надчутливість, відкриваючи систему зовнішньому світові (Буданов), готуючи особистість до змін, сприяючи пошуку смислів.

Життєконструювання не є однозначно еволюційним чи революційним. Як пише Маркова, «революцій немає, але немає й еволюції, яка «перемелювала» би всі результати революційної діяльності, вбудовуючи їх в еволюційний ряд, а тим самим і в логіку» (Маркова, с.372).

Отже, жорсткі детермінації траєкторії життєвого шляху попереднім станом відсутні. Нові життєві етапи вже не обумовлені попередніми, а вибудовуються із стихії культурних, історичних, економічних, персональних контекстів. Чергова траєкторія руху вперед інколи обирається цілком випадково з численних ризоматично сплєтених життєвих обставин. Несподівані флуктуації у різних сферах життя забезпечуються какофонією повсякденности. Минуле не треба революційно відкидати чи заперечувати для того, щоб виникло нове майбутнє. Так само нове майбутнє механічно не виводиться з пережитого минулого за поступальною еволюційною логікою. Воно радше актуалізується, проступає, вимальовується з хаосу буднів, і в цій актуалізації відчутні як відцентрові, так і доцентрові інтонації.

Оскільки психологія поки що не має власного дослідницького апарату для дослідження життєконструювання, звернімося до координатної сітки для аналізу історико-літературних систем, запропонованої Н.І.Лейдерманом. Він розглядає системи діахронні, що відтворюють динаміку літературного процесу в хронологічних масштабах, і системи синхронні, що характеризують «якість» літературного процесу, його естетичну своєрідність (с.10-11).

Подібну сітку координат можна накинути на особистісну історію, відстежуючи співвідносність хронології особистісної динаміки та рівнів індивідуальної своєрідності, шаблі якості життєконструювання, що досягаються на кожному етапі. У діахронній мегасистемі кожний наступний вік включає в себе попередній за принципом «мотрійки», і все життя можна умовно поділити на великі ери, менші епохи, ще дрібніші етапи та маленькі періоди. Синхронна мегасистема фіксує якісні зміни життєпобудови, відповідні кожній ері, епосі, етапу чи періоду особистісного руху.

Зосередимося на діахронній, процесуальній координаті руху особистості власним життєвим шляхом.

Прямолінійний, прогресивний, послідовний рух життєвим шляхом від нижчого до вищого, від гіршого до кращого навряд чи можливий. Особистість змінюється відповідно до змін численних контекстів, в яких перебуває. Людське життя передбачає зупинки, повернення назад, апробування нових шляхів, і тут виникає спокуса звернутися до популярної в мистецтвознавстві, соціології, філології ідеї циклізації.

Певний цикл в історії особистості може розглядатися як сукупність відповідних процесів життєконструювання, що утворює відносно завершене коло розвитку, яке триває протягом певного проміжку часу. Можливо, це період від однієї особистісної кризи до іншої з власною траєкторією розвитку від зародження через кульмінацію до завершення. У кожному циклі продукуються життєво важливі для особистості смисли, нові способи інтерпретації набутого досвіду.

Відповідно до гіпотези американського славіста Д.Чижевського, роботи якого активно використовували Д.С.Лихачев, Ю.М.Лотман, Г.С.Кнабе, певні мегасистеми, які він назвав «великими стилями», змінюються циклічно (див. Лейдерман, с.18-19). Існують виразні ритми повторення, що домінують по черзі: від пошуку єдності до пошуку складності, від тяжіння до завершених форм до пошуку свободи, що проявляється у повній відсутності форми – безформовості. За великим рахунком особистість також є згустком стилю, насамперед стилю життєконструювання, і певні ритми ідентифікування, автономізації, діалогування, практикування також мають повторюватися.

Згадується Ю.М.Лотман, який диференціював статичні періоди і періоди динамізації, аналізуючи розвиток літератури. В статичні періоди гіпертрофується зв'язок з позатекстовою реальністю, семіозис якої звернений на семантику, а в періоди динамізації панує тенденція замкнутися у певному ізольованому семантичному світі, що відкриває свободу гри моделями і класифікаціями.

Безсумнівно, відносно статичні і далекі від хаосу періоди життя особистості змінюються періодами більш-менш динамічними, трансформаційними, які не завжди стають кризовими. Що ж лежить в основі цих особистісних ритмів? Чи відбувається зміна циклів випадково? Чи готується попереднім етапом життєконструювання?

Шукаючи пояснення, спробуємо ввести нові контексти. Як відомо, людина і соціум, біосфера і сонячна система дивним чином схильні до схожих циклічних процесів. Одні й ті самі ритми можна зустріти на різних масштабах реальності, зауважує В.Г. Буданов. Отже, людське життя також має ритмічну тканину, якщо під ритмом розуміти певну досить усталену програму, патерн функціонування складної системи, що еволюціонує. Структура особистості на будь-якому етапі її розвитку стає проявом ритмічного процесу, на якому базується, а життєвий шлях – динамічним павутинням взаємопов'язаних, ритмічно організованих і відповідно інтерпретованих подій.

На думку Н.Л.Лейдермана, семантичною основою зміни циклів є фундаментальна опозиція Космосу - Хаосу (с.25). Відомий культуролог Г.С.Кнабе говорить про два протилежних магнітних полюси, якими є Життя і Культура. Життя, за Кнабе, є стихійним, неформалізованим існуванням, тоді як культура є відрефлексованим й упорядкованим досвідом, переведеним в систему норм, канонів і кліше (див. Лейдерман, с.20-21).

Певні стадії особистісного руху є більш консервативними, усталеними, прогнозованими, а інші – більш імпульсивними, неорганізованими, хаотичними. Проходячи перші, особистість орієнтується на вже набутий досвід, на нормативи, правила, закони, тоді як рухаючись другими вона відкрита несподіваним впливам, випадковим ситуаціям. Якщо для перших стадій домінантним часом життя стає узвичаєне минуле, то для других – неочікуване теперішнє з його «тут-і-тепер» ефектами.

Таку дихотомію можна побачити в життєконструюванні з пульсацією хаосу, що його безперервно продукує живий субстрат життя, і порядку, який

концентрується в більш застиглій і відчуженій, внормованій культурі. Особистість постійно рухається між цими двома крайностями, що домінують, змінюючи одна одну. Лише час від часу вона може ставити перед собою ясні, конкретні, досяжні цілі, а потім ця продуктивність змінюється на невизначеність, тимчасову пасивність, навіть апатію, розчарування. І без такої пульсації неможливими були б напружені пошуки нових смислів, цінностей, траєкторій руху вперед.

Якщо класична особистість освоює полюс порядку, а некласична підкорює полюс хаосу, то постнекласична вже не цікавиться жодним з цих полюсів поза його взаємодією з протилежним. Лише діалог життя і культури, хаосу і порядку стає полем особистісного життєконструювання.

В особистісній історії можна простежити періоди, коли переважають чіткі, тверді, симетричні рамки життєпобудови, задані певними загальноприйнятими культурними нормами, і періоди, коли симетрія зміщується і починає домінувати невизначеність, хаотична многозначність повсякденності. Спокійні періоди терпіння і збалансованості змінюються бурхливими періодами ризикованого пошуку нових балансів. Почуття відносної завершеності професійних, сімейних чи якихось інших пошуків, почуття суб'єктивної задоволеності життям переростають в енергійне заперечення звичного минулого і ризикований пошук нових практик, обривів, перспектив.

Говорячи про життєконструювання, слід, напевно, відстежувати крім хронологічної послідовності певних циклів і відносну їхню повторюваність за принципом чи то маятника, чи кола, чи спіралі. Хаос-космос, життя-культура, гламур-дискурс миготять, пульсують у певному індивідуалізованому ритмі. Відповідно чергуються і практики життєконструювання.

Від чого залежить чергування цих ритмів? Спираючись на погляди В.Г.Буданова, можна уявити, що на кожному етапі життєконструювання протягом певного часу домінує виразний ритм-водій. Цей параметр порядку спочатку має досить гармонійний характер, поступово вичерпуючись, стаючи переривчастим. Ритм змінюється, коли особистість входить у зону криз-трансформацій, в якій відкриваються нові можливості життєконструювання. Перед бурхливою, швидкою фазою фіксується так звана «напівхвиля» входження у кризу і симетрична «напівхвиля» виходу з неї. Таке передкризове гальмування ритмів перед точкою біфуркації описане у теорії катастроф.

Коли ми прагнемо у власному житті порядку, гармонії, ладу, в наших самоідентифікаціях, комунікаціях, інтерпретаціях панують спокійно-зважаєно-усталений космос, культура, порядок з їх стабільними смислами. В такі періоди особистість інтегрується, накопичує ресурси, набуває більшої цілісності, адаптивності і тут домінують процеси практикування та автономізації. Коли ж прокидається бурхливо-радісно-тривожний хаос, ми починаємо шукати розкутості, спонтанності, звільнення від регламентацій, і наші самоідентифікації, комунікації, інтерпретації спрямовуються на

руйнацію старих і пошук нових смислів. На цих етапах особистість стає динамічнішою, креативнішою, відкритішою, контекстуальнішою. Тут ритми змінюються, і починають домінувати процеси діалогування та ідентифікування.

Висновки. Основними модусами побудови життя, що і є модусами існування особистості та її атрибутивними характеристиками у межах постнекласичної раціональності, є модуси ідентифікування, автономізації, діалогування та практикування. Послідовність цих взаємодоповнювальних процесів, що задають контекстні, змістові межі, може бути довільною, а може набувати вираженої стадіальності.

На кожній стадії життєконструювання особистість спрямовується чи то на посилення власної індивідуальності через досягнення оновленої ідентичності, чи на посилення власної соціальності через освоєння нових практик взаємодії. Залежно від ситуації, що склалася, вона орієнтується або на відстоювання власних меж і автономізацію від безцеремонного, небезпечного для її цілісності оточення, або на активізацію режиму діалогу зі світом, що передбачає більшу відкритість і довіру до нього.

Життєконструювання має ритмічно організований характер. Кожен цикл є сукупністю взаємопов'язаних коливальних процесів життєконструювання, що утворюють відносно закінчені кола побудови особистістю себе і свого життя. Цикли мають тенденцію повторюватися за принципом маятника, тяжіючи чи то до хаосу життя як шансу появи новизни, чи до порядку культури як шансу засвоєння, закріплення досвіду.

Відповідно до особистісного стилю модуси практикування та автономізації, синхронізуючись для вирішення насамперед адаптаційних життєвих завдань, можуть забезпечувати досить гармонійний ритм життєконструювання, який, вичерпуючись, стає все більш переривчастим. Надалі фаза змінюється, і домінувати починають діалогування в парі з ідентифікуванням, які, входячи у резонанс і забезпечуючи вирішення нових, ризикованих, творчих життєвих завдань, підсилюють одне одного.

Література.

Буданов В.Г. Метод ритмокаскадов: о фрактальной природе времени эволюционирующих систем //Московский международный синергетический форум // Электронный ресурс // Режим доступа: www.intelros.ru

Вахромов Е.Е К постановке проблемы психологии ритма // Мир психологии. 2002. № 3.- С.

Волков В.В., Хархордин О.В. Теория практик / В.В.Волков // Изд. Европейского университета в Санкт-Петербурге.- СПб. - 2008.- 298 с.

Гиренок Ф. Удовольствие мыслить иначе.- М.: Академический проект; Фонд «Мир», 2010.- 235 с.

Козловски П. Культура постмодерна: Общественно-культурные последствия технического развития: Пер. с нем.- М: Республика, 1997.- 240 с.

Лейдерман Н. Л. Проблема жанра в модернизме и авангарде (Испытание жанра или испытание жанром?) // Русская литература XX—XXI веков: направления и течения. Вып. 9., ИФИОС: «Словесник», Екатеринбург, 2009. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.slovesnikural.narod.ru/lit21_9.0.html

Лотман Ю.М. Асимметрия и диалог // Лотман Ю. М. Семиосфера. — СПб., 2000. — С. 591-603.

Маркова Л.А. Философия из хаоса. Ж.Делез и постмодернизм в философии, науке, религии.- М.: Канон.-2004.- 384 с.

Тюпа В.И. Эвристический потенциал нарратологии // Теория и методология гуманитарного знания. Гуманитарное знание и образование.- Т.2.- Гуманитарные чтения РГГУ. - 2009. - С.78-86.